

ДЕН СЯОПІН І ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ КНР

Сходознавство. – К., 2000. – №9-10. – С.230–244.

Початок останньої чверті ХХ сторіччя співпав з змінами політичних епох в Китаї. Група прагматиків на чолі з Чжоу Еньлаєм ще встигла оговтатись після катастрофічних наслідків 'культурної революції', яка більше будь-якого землетруса здригнула Китай. 'Чорне десятиліття' великої пролетарської культурної революції було доброю ін'єкцією всім китайцям проти подібних експериментів у майбутньому [1]. Але в січні 1976 р. Чжоу Еньлай помер, і терміново почалися напади на Ден Сяопіна як на можливого лідера прагматичного крила в керівництві КПК. Він був усунутий з усіх посад, але ненадовго. Ден повертається, тепер вже у новій якості 9 вересня 1976 р. помирає Мао Цзедун, лідер та творець китайської новітньої доби, головний ідеолог та стратег Комуністичної партії Китаю. Його діяльність та ідеї заклали той фундамент, на якому будувалося все державотворення Китаю після 1949р. Маоїстська епоха є явищем складним та об'ємним, тому торкатися ми її будемо лише в аспекті співставлення з наступними процесами змін, зокрема формування нової зовнішньополітичної доктрини.

Ця подія започаткувала низку кадрових та якісних змін політико-формуючих кіл Китаю. За життя великого 'керманича' політична боротьба на вершині 'піраміди' влади мала свої особливості. Тоталітарне суспільство, його політична система, не передбачала боротьбу за владу, як конкуренцію ідеологій та принципів між партіями та суспільно-політичними рухами. Жорстка однопартійна та одночасно державна ієрархія вимагала дотримання чотирьох базових 'принципів' [2]. Мао виконував функцію головного арбітра, який замирював протистояння крайніх полюсів усередині партії та на власний розсуд маніпулював особами різних рангів. Опоненти Мао, визнаючи його авторитет, але маючи деякі розходження стосовно фундаментальних проблем, шляхів подальшого розвитку країни, отримали реальну можливість сформулювати новий курс після його смерті. Дискусія всередині КПК відбувалася між, умовно кажучи, прагматиками та радикалами, які, маючи базові світоглядні та ідеологічні засади, мали розходження стосовно методів впровадження ідей та оцінки ситуації. Головним же водорозділом стала оцінка 'культурної революції'. Політичне керівництво країни розділилося на її прихильників і висуванців, та противників, яким інколи це коштувало життя. Лідером та ідеологом першого був Мао, неофіційним же лідером другого став Ден.

У другій половині серпня 1976 р. разом із загостренням хвороби Мао, політична боротьба починає набирати обертів. Проголошується чергова кампанія 'боротьби проти правого уклону, за перегляд висновків 'культурної революції'. Відданість ініціаторів цієї кампанії революційній лінії розвитку суспільства знайшла відображення в тексті Звернення ЦК КПК, ПК ВЗНП, Держради КНР та Військової ради ЦК КПК до китайського народу, яке було насичене тезами Мао: 'класова боротьба, як вирішальний фактор', 'поглиблення критики Ден Сяопіна та боротьби проти правих', 'боротьба з соціал-імперіалізмом', 'підготовка до війни'. Основна маса керівників провінцій вимагала 'поглиблювати критику Дена та розвивати досягнення культурної революції'. Але після смерті великого керманича, система, яка базувалася на харизмі Мао, на персоніфікації влади, традиційного для Китаю явища, почала втрачати стабільність.

Країна потребувала нового авторитетного лідера, який би зміг виробити нові, більш пристосовані до потреб свого часу, принципи. Хуа Гофен, не дивлячись на рясний 'букет' посад, все ж таки став перехідною фігурою. Саме тепер виникла необхідність появи нового лідера в особі Ден Сяопіна, ідеї якого заклали нову

стратегію розвитку країни і авторитет якого зміцнювався не в результаті колекціонування посад, а успіху втілення нових концепцій розвитку країни.

Формування світогляду Ден Сяопіна відбувалося у складний для китайського народу історичний період, коли трансформувалися не лише політичні інституції, але й відбувався злам у світогляді суспільства. Серед інтелігенції розгортається дискусія стосовно майбутнього країни. Обговорюються проблеми взаємодії з Заходом, можливості соціалістичного розвитку. Сінхайська революція 1911 р. відсунула явище монархії в минуле. Національно-визвольний та антиколоніальний рух активізує політичну та національну самосвідомість народу. Швидко поширюється марксизм, зерна якого падають у ґрунт національної образи та майже столітнього пригнічення китайського народу.

1904 р., у найбільшій за чисельністю провінції Китаю Сичуань, в сім'ї заможній, за китайськими мірками того часу, народжується Ден Сісянь. За гроші, які китайський уряд мав заплатити Франції як контрибуцію за Боксерське повстання 1900 року, декілька сотень молодих людей направляють до Франції на навчання. Там він знайомиться з Чжоу Еньлаєм і їхнє подальше життя проходить поруч. Серед великого різноманіття політичних організацій за кордоном Ден у віці 20 років зупиняє свій вибір на Компартії Китаю. Закінчену освіту не вдалося здобути, довелося багато працювати, заробляти на життя. Поруч з незакінченою класичною європейською освітою з'являється значна ідеологічна підготовка, на жаль, теж не завершена повністю. Не провчившись і року в Університеті трудящих Китаю ім. Сунь Ятсена в Москві, маленький і непримітний юнак починає служити в політичних структурах армії. Він бере участь і Великому Поході. 1945 року на УП з'їзді КПК Ден попадає у вищі партійні ранги, ставши членом ЦК КПК. Після утворення Китайської Народної Республіки 1949 р. перший злет в кар'єрі припадає на період 1955-66 рр., коли Ден Сяопін працює на посаді Генерального секретаря ЦК КПК та є членом Постійного Комітету Полібюро. Вже того часу простежуються ті риси характеру та переконань, які яскраво проявляються згодом. Незважаючи на всезагальний ореол Мао як напівлюдини-напівбога, Ден не боїться вказувати на помилки та проблеми реалізації моделі розвитку, яка базувалася б в основному на ідеях Мао Цзедуна. На УШ з'їзді КПК у вересні 1956 р. Ден Сяопін застерігає партію від нагнітання нею ж самою 'культу особи Мао'. Пізніше лунає критика 'великого стрибка', яка викликає підозру щодо лояльності та благонадійності, що дуже цінувалися [3]. Радикальні комуністичні перетворення в країні, ставка на ідеологію та політичну пропаганду, на ентузіазм, а не на професійність, спричинює до визрівання критичної маси серед керівництва КПК, серед окремих осіб якого з'являються елементи опозиційності курсу Мао та його прибічників. Один за одним зникають з високих посад політики 'першої хвилі' - старі партійні кадри. Деякі прізвища майбутніх жертв та однодумців Дена Мао називає відкрито у розмові зі своїм особистим лікарем: 'Ден Сяопін думає, що керує центральним секретаріатом, але я не знаю яким. У нього там були колись сумнівні люди, він тримає там сумнівних людей і зараз. Пен Чжень - номер один. Його контроль над пекінським муніципальним комітетом партії настільки щільний, що ніхто не зможе проткнути в ньому дірочку навіть голкою. Лу Дін'є керує відділом пропаганди так, що ніякі лівацькі писання через нього не проходять. І є Ло Жуйцін, котрий намагається завадити виконанню гасла 'Дозволити політикам взяти управління'; і Ян Шанкунь, який завжди зайнятий збором інфорроздратовано заключав він [4].

З початком активної фази 'культурної революції' Ден Сяопіна знято з усіх посад і відправлено в заслання. Зроблено 'шрам' не тільки на політичній кар'єрі, але і в особистому житті; хунвейбіни викинули з вікна сина, який на все життя залишився інвалідом. 1973 року, коли хід 'культурної революції' трохи вгамовується, Ден Сяопін

повертається до політичної діяльності і обирається членом ЦК. 1975р. він вже член Постійного Комітету Політбюро та заступник голови ЦК КПК. Ці призначення з боку Мао були свідченням значущості Дена як організатора, що не раз підтверджувалося, а також вважалося, що він вже 'перевиховався'. Після смерті Чжоу Еньлая та подій, пов'язаних зі стихійним виявом шани до цієї особи з боку народних мас, що вилилося в заворушення на площі Тяньаньмень та в інших містах, 'група Мао' домагається зняття Дена з усіх партійних та державних посад. 1977 року на з'їзді КПК його було реабілітовано та відновлено на керівних посадах, від яких він вже сам пізніше відмовляється, і в 1990 році йде з останнього свого офіційного посту - голови Центральної військової ради КНР, залишаючись проте основним гарантом розпочатих ним реформ.

Як ідеолог та теоретик КПК, Ден Сяопін найбільш яскраво проявив себе у 80-ті роки, він був ініціатором та теоретиком політики реформ, автором концепції 'соціалізму з китайською специфікою'. Методологічні принципи концепції, викладені у його зібранні творів, чотири томи яких вже побачили світ. Головна їх теза - необхідність врахування реальних умов суспільного життя КНР при вирішенні теоретичних та політичних проблем - т.зв. 'реалістичний підхід до справи'. Такий підхід повинен був відкрити перспективи творчого, критичного ставлення до ідейної спадщини КПК та вироблення концепції соціально-економічного, політичного та духовного розвитку Китаю. Думка про необхідність вироблення моделі соціалізму, яка базувалася би на врахуванні реалій сучасного Китаю, відповідала національним традиціям Китаю, є центральною у всіх виступах Ден Сяопіна.

Основою системи поглядів Ден Сяопіна на оновлення китайського суспільства є ідея глобальної реформи. Вона базується на тезі, що корінним завданням періоду соціалізму є розвиток виробничих сил, результатом якого буде ' поступове покращення матеріального та культурного життя народу' та ліквідація бідності. 'Бідність - не соціалізм...' Переваги соціалізму саме в тому, що він поступово розвиває виробничі сили, поступово покращує матеріальне та культурне життя народу [5]. Це є новим моментом, порівняно з принципами часів Мао, коли бідність та аскетизм слугували ціннісними орієнтирами.

Інша базова теза Ден Сяопіна пов'язана з переглядом установок способу людського життя - ідея забезпечення середнього рівня заможності на принципах реальної оплати за працю, яка допускає, за наявності соціалізма, фактичну матеріальну нерівність людей та можливість для частини трудящих стати заможними 'раніше за інших' за рахунок 'чесної праці'. Гарантом же того, щоб ця нерівність не призвела до нової поляризації китайського суспільства, Ден вважає збереження провідної ролі соціалістичної власності, а також 'утвердження високих ідеалів комунізму в свідомості одного-двох наступних поколінь'.

Економічні та соціальні цілі концепції глобальної реформи, висунутої Ден Сяопіном - подолання бідності, відсталості, розвиток виробничих сил та забезпечення заможності середнього рівня життя, піднесення духовної культури нації. Ця концепція включає в себе основні компоненти:

1. Теоретичні дискусії та пошуки є головними умовами успіху всієї стратегії реформ.

2. Демократизація політичних та економічних структур китайського суспільства - 'перебудова системи керівництва з боку партії та держави', головним змістом якої є розмежування функцій партійних та адміністративних органів. Ця перебудова має сенс і у викоріненні 'бюрократизму, надмірної концентрації влади, патріархальщини..., різного роду привілеїв'.

3. Соціалістична модернізація Китаю, ядро якої складає політика 'розширення стосунків із зовнішнім світом то пожвавлення економіки всередині країни', означає, що

сама взаємозалежність та взаємопов'язаність світової економіки, інтеграційні тенденції, є основними напрямками розвитку сучасного світу.

Одним із основних засобів реалізації курсу на 'відкритість зовнішньому світу' Ден Сяопін вважає створення 'спеціальних економічних зон' та 'відкритих міст'.

Вищенаведений комплекс поглядів Ден Сяопіна формувався поступово, з акцентом на зовнішньополітичних ідеях. Зараз виникає необхідність зупинитися на тих внутрішніх факторах, які стимулювали перегляд принципів зовнішньої політики, виходячи з аксіоми, що внутрішня то зовнішня політики взаємопов'язані і остання є виразником потреб та процесів всередині країни.

Основним з таких факторів була економічна ситуація в КНР наприкінці 70-х років. На перший погляд все йшло як слід. Офіційна статистика давала цифри, які показували значне кількісне зростання виробництва продукції, що вважалося основним підтвердженням вірного шляху розвитку (до речі, як і в Радянському Союзі). Проте порівнюючи стан народного господарства з іншими країнами, навіть соціалістичними за характером розвитку економіки, треба віддати належне китайському керівництву, яке констатувало, що країна в своєму розвитку відстала на 20 років. Виробництво зерна на душу населення сягало рівня 1955 р. Серйозно було порушено роботу транспорту. На багатьох підприємствах існували воєнізовані методи організації виробництва: замість цехів, ланок було створено взводи, відділи, вводилася військова дисципліна. Підприємства опинилися під безпосереднім контролем армії. Культ революційного аскетизму призвів до зниження заробітної платні, було ліквідовано систему премій та дотацій. Фактично, зникла будь-яка мотивація до праці. Назрівала небезпека соціального вибуху, та порушення стабільності, що могло загрожувати загостренням національних проблем та дезінтеграцією країни. Ця небезпека знаходила розуміння серед політичної еліти Китаю.

На стані економіки негативно відбилися репресії по відношенню до господарських та керівних кадрів. Було порушено процес підготовки кваліфікованих спеціалістів. Обмеженість фінансових можливостей держави призводила до заморожування будівництва багатьох об'єктів.

Економічна відсталість та ультрареволюційність у внутрішній та зовнішній політиці негативно відбилася і на зовнішньополітичних позиціях КНР. Китайська модель знаходила дедалі менше прихильників у світі. Економічну допомогу країнам, що розвиваються (Афганістан, Туніс, Мавританія, Чилі, Танзанія, Зімбабве та ряд інших) не можна було порівнювати з американською чи радянською. Військове співробітництво з Єгиптом, Заїром, Суданом та деякими іншими країнами було важливим, але за результатами все ж таки скромним елементом зовнішньої політики. Набагато сильнішими аргументами у міжнародній політиці були наявність ядерної зброї (з 1964) та членство у Раді Безпеки ООН (з жовтня 1971). Незважаючи на це, Китай фактично опинився в міжнародній ізоляції.

За таких умов необхідно було поряд з розробкою нової внутрішньополітичної моделі розробляти і заходи (в тому числі і теоретичні) нового постмаоїстського зовнішньополітичного курсу.

Комплекс зовнішньополітичних позицій даного хронологічного періоду можна умовно поділити на три складові:

1. Особисті погляди Ден Сяопіна, як головного зовнішньополітичного стратега.
2. 'Теорія трьох світів', її еволюція, зміст та головні положення, як відображення особливої позиції Китаю в рамках біполярності.
3. Офіційні державні заходи та законодавча база зовнішньої політики КНР (Конституція 1975, 1978, 1982 рр.; виступи та постанови з'їздів КПК, пленумів ЦК, тощо).

Як вже згадувалося вище, зовнішньополітична стратегія Ден Сяопіна полягає у такому розширенні зв'язків із зовнішнім світом, країнами з відмінною ідеологією та політико-економічними системами, яка б максимально сприяла здійсненню економічної, технологічної, і не як не меншою мірою політичної та культурної модернізації. Революціонізація міжнародної обстановки та кроки з нагнітання протидії двох ідеологічних систем, протидія роззброєнню та розрядці, що особливо виразно виявилися у 70-і роки, відходить поступово на другий план.

Після виключення з партії та зняття з усіх посад членів 'банди чотирьох' на Пленумі ЦК КПК 16-21 липня 1977р., а також відновлення Ден Сяопіна на всіх посадах на цьому ж пленумі, починають закладатися підвалини нового курсу не тільки соціально-економічного розвитку, а й зовнішньополітичного курсу. XI з'їзд КПК в серпні 1977 р. оголошує про завершення 'культурної революції' і приймає новий Устав партії, який включає положення про чотири модернізації як важливу задачу партії на новий період. Пріоритетність економічного будівництва підтверджується і на 1-й сесії ВЗНП 5-го скликання (лютий-березень 1978р.), на якій лунають заклики 'управляти економікою економічними методами'. На цій сесії також прийнято нову Конституцію, в якій зафіксовано лінію на здійснення 'чотирьох модернізацій' (промисловість, сільське господарство, наука і техніка, національна оборона). Кульмінаційним моментом перегляду економічної політики став 3-ї Пленум ЦК КПК 11-го скликання. На ньому закріплено важливу роль Ден Сяопіна та його прихильників. Принцип 'відкритих дверей' пов'язується з відродженням національної економіки. Безпосередньо сам Ден Сяопін ставить в залежність економічний розвиток від успішного проведення політики відкритості (В. С.!).

Розширення контактів із зарубіжними країнами повинно протікати в рамках нової, мирної обстановки в світі. 'Китаю потрібно зконцентрувати свої сили на економічному будівництві та стати модернізованою соціалістичною країною. Ми потребуємо мирної міжнародної обстановки і докладаємо зусиль до її створення та збереження. Економічне будівництво для нас - справа першочергової ваги. Все інше - має йому підкорятися.' [6].

Зовнішня відкритість є основним засобом модернізації та економічного зростання. Причому відкритість є двосторонньою, і Китай припускаємо в процесі економічного зростання він буде не лише отримувати передові технології та технологічні продукти із-за кордону, але і сам матиме більше можливостей і товарів для експорту. 'Чому ми говоримо, що політика залучення іноземного капіталу та розширення зовнішніх відносин розрахована на тривалий час?... Тому, що збільшення річного виробництва в чотири рази і досягнення нових цілей неможливо без політики розширення зв'язків із закордоном. Запитується, що ми будемо робити із своєю продукцією, коли валовий національний продукт складе у нас на рік трильйон американських доларів? Абсолютно все збувати в країні?..' Таким чином, з точки зору перебудови промисловості, її перспектива полягає в збільшенні експортного потенціалу Китаю.

До закінчення цього сторіччя 3-й пленум ЦК КПК 11-го скликання планував досягнення конкретних економічних показників, а саме збільшення обсягів валового національного продукту в середньому до 800 доларів на людину.

Досягнення цих кількісних показників можливо виключно за умов існування мирної обстановки. В якості практичної моделі мирної стабільності у світі, Ден Сяопін закликає опиратися на важливий теоретичний здобуток китайської дипломатії, на 5 принципів мирного співіснування, проголошених ще 1953 р. під час китайсько-індійських переговорів.

Розширення контактів із зовнішнім світом задля здійснення чотирьох модернізацій, і загалом в рамках будівництва 'соціалізму з китайською специфікою' як нової політико-економічної формули має ще ряд економічних аспектів. Політика відкритості проводиться дуже обережно і дозовано, спершу випробуючись у більш вузьких масштабах. Основними центрами та полігонами зі сприйняття капіталістичних методів управління та впровадження нових технологій, центрами підготовки кадрів та надходження валюти, центрами, відокремленими від решти 'традиційного' Китаю, стали Спеціальні економічні зони (СЕЗ) .

Ідея створення 4-х спеціальних економічних зон почала реалізовуватися з грудневого Пленума ЦК КПК 1978 року. Було створено 4 СЕЗ: три в провінції Гуандун та одна в провінції Фуцзянь. З 1984 року 'відкриваються' 14 приморських міст та острів Хайнань. Утворенням СЕЗ у дельтах рр. Янцзи, Чжуцзян, та на півночі провінції Фуцзянь завершилося формування 'відкритого поясу'. Хоча відкриті міста та райони відмінні від міст з Статутом СЕЗ, проте поруч з ними вони утворюють нове обличчя країни. Значення та функції зон відкритості роз'яснює Ден Сяопін після повернення з інспекційної поїзди по Гуандуну, Фуцзянь та ряду інших провінцій 24 лютого 1984р. 'Особливі райони,- вікна, через котрі йде сприйняття технічних досягнень, методів управління, знань, реалізується політика зовнішніх зв'язків. Через ці райони можна перейняти зарубіжні технічні досягнення отримати знання та навчитися управлінню, яке також базується на знаннях...' [7]

Особливі райони стали базою для зовнішніх контактів, вони принесуть користь не тільки економічну і не тільки як осередки підготовки кадрів, але крім усього збільшать вплив нашої країни на зарубіжжя'.

Але політика відкритості зовнішньому світу містить ряд обмежень, насамперед стосовно ідеології та політичної системи. Одночасно з обіцянками недопущення значної матеріальної поляризації населення заявлено, що внутрішня лібералізація несе з собою підриєв стабільності. Взагалі у внутрішньополітичному житті не може бути ніяких послаблень жодним ворожим елементам. 'Лібералізація є тільки буржуазна, не існує ніякої пролетарської, соціалістичної лібералізації. Лібералізація виступає або проти, або має намір здійснити ревізію нашої політики та існуючого ладу. Лібералізація має за ціль відвести нас на капіталістичний шлях, тому ми ставимо питання про боротьбу проти буржуазної лібералізації...' [8].

Гарантом політичної стабільності всередині країни повинна бути саме Комуністична партія і саме вона здатна забезпечити тривале та стабільне просування економічних реформ. Будь які спроби похитнути політично-ідеологічну ієрархію та спроби критики основ ладу зустрічатимуть жорстку відсіч. Так було під час студентських виступів у грудні 1986-січні 1987 рр., а також трагічно відомих подій на площі Тяньаньмень влітку 1987р. 'Соціалістичне будівництво у нас повинно здійснюватися за наявності керівництва та порядку, в умовах стабільності, і саме тому я підкреслюю цілеспрямованість та дисципліну. Послаблення буржуазної лібералізації призвело б до нового катаклізму, означало б відмову від керівництва з боку компартії, тоді мільярдний народ втратив би цементуючу силу, був би позбавлений боездатності...' [8].

Причиною того, що Китай став колонізованою країною, маючи дуже потужні людські та інтелектуальні резерви, було саме у відсутності єдності та мобілізованості, елементи чого привнесла Компартія Китаю. 'Чи не тому, імперіалізм нас третирував у минулому, що у нас в країні панував повний розлад?..' - запитує Ден Сяопін.

Для Дена комуністична ідея та спосіб осмислення і втілення її Мао Цзедуну допомогла зберегти Китаю незалежність та самозавершеність у внутрішній політиці та виробити свою власну зовнішню політику. Вираз 'соціалізм з китайською специфікою'

свідчить про необхідність поєднання ідеологічного та національного елементів, виходячи з традиційних засад організації суспільства в Китаї.

Тепер перейдемо від бачення Ден Сяопіном характеру впливу політиці зовнішньої відкритості на економічну та політичну систему країни до власне проблеми формування нових підходів в зовнішній політиці.

Якщо порівняти основні принципи зовнішньої політики Мао Цзедуна, особливо 70-х років, з принципами Ден Сяопіна, то очевидно, що заклики боротьби проти гегемонізму та за мир характерно для обох періодів. Проте згідно поглядів Мао мирна обстановка в світі стане можливою лише тоді, коли дві наддержави відмовляться від своєї 'гегемоністської політики'. У Ден Сяопіна мирна обстановка повинна служити чисто прагматичним цілям економічного розвитку країни. 'Нашою зовнішньою політикою являється боротьба проти гегемонізму та захист миру у всьому світі. Боротьбу за мир у всьому світі ми вважаємо першочерговим завданням зовнішньої політики. Миру потребують народи планети, він потрібний і нам для здійснення будівництва. Скажіть, яка може бути мова про будівництво, якщо не буде мирної обстановки?..'

Ден Сяопін констатує і ряд пріоритетних векторів зовнішньої політики. З наведеної далі цитати у вічі впадають такі моменти: по-перше, Радянський Союз та інші соціалістичні країни згадуються поруч, що є певним відступом від 'теорії трьох світів', по-друге, чітко вирізняється індивідуальний, економічний прагматизм, який і стає вирішальним фактором. 'Що стосується розширення зв'язків з закордоном, то дехто у нас ще не уявляє собі ясно, з ким їх розширяти, і думає, нібито розширювати їх потрібно лише із Заходом. Між тим, розширення зв'язків має три аспекти. З одного боку ми розширюємо зв'язки з розвинутими країнами Заходу. Ми залучаємо іноземний капітал, досягнення техніки. З іншого, розширюємо зв'язки з Радянським Союзом та країнами Східної Європи. Нехай навіть міждержавні стосунки нормалізувати не вдається, але спілкуватися все рівно можливо: наприклад, вести торгівлю, здійснювати технічне співробітництво і навіть створювати спільні підприємства. Займатися технічною реконструкцією... Ще один аспект - це розширення зв'язків з країнами, які розвиваються, з країнами 'третього світу...'

Проблематика міжнародних відносин має свої геополітичні контури. За маоїстської доби Китай проголошував себе захисником та виразником інтересів країн, що розвиваються, країн 'третього світу'. Мао Цзедун неодноразово заявляв, що ми 'були, є і будемо країною третього світу'. Щоправда, роль лідера цієї групи країн Китаю так і не вдалося втілити з ряду економічних та ідеологічних причин, враховуючи ситуацію 'холодної війни'[9]. Орієнтація на тісні взаємні контакти з країнами, які прагнуть збільшення своєї економічної, політичної та військової потуги, розвитку, виходу із бідності, має продовження. Тільки на сучасному етапі нове економічне обличчя Китаю повинне бути своєрідним пропагандистським інструментом. Проблема ж міжнародних відносин та зовнішньої політики країн 'третього світу' полягає у створенні привабливих умов для розвинених країн у залученні до економічної співпраці, для 'підтягування' країн менш розвинених, до рівня країн з розвинутою соціально-економічною сферою. Контакти між цими двома групами країн характеризуються Ден Сяопіном як стосунки Північ - Південь. Країни Півдня (фактично країни 'третього світу') повинні об'єднавшись та згрупувавшись більш концентровано впливати на заможну Північ. 'В міжнародних стосунках різко виділяються дві великі проблеми; проблема миру то проблема Південь-Північ. Є ще немало інших проблем, але вони, на відміну від цих двох, не носять глобальний, стратегічний характер, не заторкують всієї міжнародної обстановки в цілому. Зараз країни Півночі є розвиненими та багатими, а країни Півдня - нерозвинутими та бідними, причому і той час, як багаті країни все більш багатіють,

бідні все більш бідніють. Південь намагається позбавитися бідності та відсталості, Північ же зі свого боку, зацікавлена в розвитку Півдня. Адже якщо Південь не отримує розвитку, то який же може бути ринок у Півночі? Найбільша проблема, з якою зіштовхуються розвинуті капіталістичні країни, - це проблема темпів розвитку та подальшого прогресу. Тому співробітництво Південь - Північ має значення і в тому сенсі, що воно сприяє співробітництву Північ - Південь...'

Опора та взаємодія з 'третьім світом' має довгострокову перспективу. 'Голос Китаю в ООН - це голос 'третього світу'. Ми не раз заявляли про приналежність Китаю до 'третього світу' і про те, що і в майбутньому, коли Китай стане високорозвиненим, він все таки залишиться в 'третьому світі' і ніколи не буде наддержавою...'

Стосунки Північ - Південь мають економічний підтекст. У глобальних масштабах Ден Сяопін розкриває взаємовигідність та взаємозалежність цих стосунків. 'Проблема миру - це проблеми 'Схід - Захід', а економічна проблема - 'Північ - Південь'.

Проблема 'Північ - Південь' - центральна проблема. Країни Європи та Північної Америки, а також Японія - розвинені країни. Їм потрібно буде вишукувати можливості для застосування капіталу, для розширення торгівлі та ринку. Без розв'язання цього питання їх розвиток так чи інакше буде обмеженим... Словом, поки економіка Півдня не отримує розвитку, можливості для реалізації капіталу та товарів Півночі будуть обмеженими...'

Одне з найболючіших питань зовнішньої політики КНР, яке Ден Сяопін не міг обминути, питання майбутнього Тайваню та Гонконгу. Проблеми хоча й регіональні на перший погляд, проте мають у собі ідеологічне та історичне навантаження в рамках відносин між собою не тільки країн АТР, але й специфіку міжнародних відносин взагалі. Підходи Ден Сяопіна до шляхів та методів возз'єднання Тайваню з материком і майбутнього Гонконгу віддзеркалюють політико-психологічний портрет китайського лідера.

Для керівництва КНР і Тайвань, і Гонконг завжди були територіями, які вважалися тимчасово відокремленими від материка. Велика Британія своїм визнанням КНР від 6 січня 1950 року забезпечила тривалий незмінний статус Гонконгу і загострень навколо цього питання тривалий час не відбувалося. Але підсвідомо серед політичних кіл обох країн існувало розуміння того, що строк оренди Великобританією території Коулуну з навколишнім водним простором, яка почалася 1898 року і повинна закінчитися 1977, не буде подовжений і Великобританія не матиме ні юридичних ні жодних інших аргументів утримати Гонконг.

Ситуація з Тайванем дещо інша. Проблема являє собою вузол протиріч всередині китайської нації, умовно конфуціанський соціалізм - конфуціанський капіталізм, залишки світоустрою та ідеологічного розмежування часів 'холодної війни'. [11] Тут присутні і економічно-прагматичні моменти (валютні вливання в економіку Китаю тайванського капіталу), і ідеологічні, економічно-військові з боку США до Тайваню - як діловий партнер, як засіб пропагандистського впливу на материковий Китай, важливий геостратегічний та військовий пункт).

За часів Ден Сяопіна методи об'єднання чи приєднання Тайваню позбавлені чітко вираженого за Мао військового та політичного екстремізму, містять у собі властивий Дену політичний прагматизм, поміркованість, разом націлені на дотримання загальної мети - об'єднання китайської території в політично єдине ціле. [10]

Ден приділяв цій проблемі пріоритетне значення. У вступній промові на ХП всекитайському з'їзді КПК 1 вересня 1982 року Ден Сяопін проголосив об'єднання з Тайванем одним з трьох основних завдань внутрішньої та зовнішньої політики 80-років, поруч з прискоренням темпів соціалістичної модернізації та боротьбою проти гегемонізму. Китайські лідери відкидають принцип 'двох Китаїв', тобто існування двох

окремих китайських держав: Китайської Народної Республіки та Республіки Китай (Тайвань). Замість цього принципу пропонується інший - 'одна держава - два лади'. Цей принцип може бути втілений не лише стосовно Гонконгу чи Тайваню, але й застосований до інших подібних ситуацій у міжнародних відносинах (Корея). Цей принцип передбачає собою наявність в рамках однієї держави двох різних соціально-економічних систем. Капіталізм, після об'єднання Китаю, має функціонувати в рамках спеціального адміністративного району Гонконгу та Тайванського особливого адміністративного району. Щодо Гонконгу, то обіцяно, що 'нинішній соціально-економічний лад у Гонконзі не зміниться, закони залишаться в основному такими же, образ життя буде незмінним'. Саме Гонконгу випала роль стати першим полігоном реалізації принципу 'одна держава - два лади'. За способом проведення цього принципу в практику уважно спостерігають на Тайвані. Значно ускладнює ситуацію і той факт, що матеріально становище на Тайвані набагато краще за те, в яких живуть громадяни КНР. Стосовно самого Тайваню, то Ден Сяопін обіцяв, що острів передасть до центру лише малу частину адміністративних функцій. Після об'єднання з Батьківщиною Тайванський особливий район збереже свою незалежність. Йому буде дозволено здійснювати порядки, відмінні від порядків континентальної частини країни. Правосуддя залишиться незалежним... Крім того, Тайвань може мати власні збройні сили... Континент не буде посилати персонал на Тайвань, ні військовий, ні адміністративний...' Таким чином, Тайваню фактично пропонується лише визнати політичну зверхність Пекіну та бути лише символічно прив'язаним до континенту. Але Тайвань пропонує свою модель об'єднання, так звані 'три народні принципи', які викликають у Пекіна негативну реакцію, що свідчить про те, що політичні розбіжності залишаються досить значними.

Підсумовуючи елементи політичної філософії Ден Сяопіна можемо вирізнити такі головні положення:

- стратегія розширення зв'язків із зовнішнім світом цілком підпорядкована цілям економічного розвитку країни, здійсненню 'чотирьох модернізацій';
- економічне зростання Китаю вважається можливим лише за умов наявності у світі стабільності та миру;
- політика відкритості має свої жорсткі рамки у сфері ідеології. Вона не повинна підривати структуру політичної системи чи піддавати сумніву доцільність комуністичної однопартійності (дозволена діяльність демократичних партій має поки що чисто пропагандистський характер);
- Китай, як 'голос країн третього світу', країн, що розвиваються, або країн групи Південь, використовуючи сприятливу мирну обстановку та тісні контакти з усіма розвиненими країнами, повинен сприяти контактам країн груп Півночі та Півдня в контексті вирішення проблем бідності та відсталості;
- процес об'єднання Батьківщини та Гонконгу чи Тайваню повинен здійснюватись в межах формули 'одна держава - два лади', яка передбачає інтеграцію політичну із збереженням існуючих особливостей економічних систем. [12]

Бібліографія

1. А.Желуховцев. 'Культурная революция' с близкого расстояния. М. Политиздат, 1983.
2. Ці чотири принципи такі: 1- компартія - керівна сила, 2- демократична диктатура народу, 3 - соціалістичний шлях, 4 - марксизм-ленінізм, ідеї Мао Цзедуна.

3. Цю рису характеру відмічає і автор політичної біографії Ден Сяопіна Денеш Барач. Денеш Барач. Ден Сяопин. М. Международные отношения. 1986, стр.170-180.
4. Ли Чжисуй. Мао Цзедун. Записки личного врача. Минск-Смоленск. 1996, стр. 173.
5. Дэн Сяопин. Основные вопросы современного Китая. М. Политиздат, 1988, стр.210-216.
6. В.Я.Портяков. Экономическая политика Китая в эпоху Дэн Сяопина. М. Изд. Восточная литература. РАН. 1998.
7. Ден Сяопін. Вибрані твори. Пекін. Т.3. 1994. Видавництво іноземними мовами. С. 62-63.
8. Ден Сяопін. Вибрані твори. Пекін. Т.3. 1994. Видавництво іноземними мовами. С. 194-195.
9. Див. П.Артемов. Подлинные и мнимые друзья движения неприсоединения. М. Наука, 1982. С. 118-137.
10. Дэн Сяопин. Основные вопросы современного Китая. М. Политиздат, 1988, стр.110.
11. Л.С.Переломов. Конфуций: Лунь Юй. Исследование, перевод с китайского. Комментарий. М. Восточная литература. РАН. 1998. С.254-255.
12. Останнім часом в Китаї вийшли друком багато праць, присвячених дослідженню теоретичної спадщини Ден Сяопіна. Див. Yu Xiaoqi/ An initial probe into Deng Xiaoping global strategic thinking. Contemporary International Relations. Beijing. 1997, Vol. 7, N4.